

دروس تمهیدیه فی الفقه الاستدلالی

«فقه ۳»

رشته تفسیر و علوم قرآن

کتاب الأطعمة و الأشرية

درس ۱۶

استاد: حجت الاسلام والمسلمین ترابی

آموزشیار: آقای مصطفی عسگری

مقدمه

پرنندگان از اهمیت قابل توجهی در زندگی انسان برخوردار هستند و شناخت نوع حلال و نوع حرام این نوع از حیوانات بر طبق موازین شرع مقدس اسلام بسیار ضروری است. بر این اساس این نوشتار به دنبال تبیین معیارها و راههای شناخت و تمییز آنها از یکدیگر ارائه کرده است. البته قبل از بیان این بخش و در ابتدای درس به تبیین حرمت خوردن حشرات و بررسی دلایل آن پرداخته شده است.

متن درس

و ينبغي الالتفات الى ان من مصاديق الحشرات الديدان فهي محرمة على هذا، الا انه ينبغي ان يستثنى من ذلك الديدان المتكونة في الفاكهة. و الوجه في ذلك اما القصور في المقتضى، باعتبار ان الشهرة او الاجماع دليل لبي ينبغي الاقتصار فيه على القدر المتيقن، و هو غير ذلك، او لوجود المانع و هو انعقاد سيرة المتشعبة على التسامح مع ديدان الفاكهة. هذه عناوين اربعة قد ثبت التحريم فيها.

و ربما يضاف اليها خامس، و هو عنوان الخبائث و يحكم بحرمة مثل الخنافس و الخفاش و القمل و غيرها من جهته -

حتى مع فرض عدم دخولها تحت احد العناوين السابقة - استنادا الى مثل قوله تعالى:

يُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ^١. و هو وجيه لو كان المراد من الخبائث ما تشتمز منه النفوس و لم يحتمل كون المراد منها الاعمال السيئة. هذا و قد ادعى الاجماع على حرمة مثل الزنابير و الذباب و البق و الفراش و الديدان و ما شاكل ذلك. و لعل النكتة كونها من الخبائث، بل ان بعضها هو من المسوخ - على ما قيل - كالزنابير.

٣- الطيور

يحل كل حيوان طائر الا اذا:

أ- كان سبعا، أى ذا مخلب.

ب- أو كان صفيفه اكثر من دفيفه^٢.

ج- أو لم تكن له قانصة و لا حوصلة و لا صيصي^٣. و الطير متى ما احرز حال صفيفه حكم بمقتضاه من دون ان تصل النوبة الى ملاحظة القانصة و نحوها و انما يلحظ ذلك في الطير الذى لا يعرف حال صفيفه . و عليه فعند التعارض بين العلامة الثانية و الثالثة تقدم الثانية. و يكفي عند فقدان العلامة الثانية وجود احد الامور الثلاثة و لا يلزم وجود جميعها و لا فرق في الاحكام المذكورة للطائر بين كونه طير بر او طير ماء.

و قد وقعت بعض الطيور الخاصة محلا للخلاف، كالغراب و اللقلق مثلا.

١ . الاعراف: ١٥٧.

٢ . صيف الطائر بسطه لجناحيه حالة طيرانه، كما هو الحال في جوارح الطير. و دفيفه تحريكه لجناحيه.

٣ . القانصة هى للطير بمنزلة المصارين فى غيره، و تجتمع فيها الاجسام الصلبة، و يعبر عنها فى الفارسية بـ«سنگ دان». و الحوصلة للطير كالمعدة لغيره، و تكون فى آخر العنق عادة.

و هذان العضوان يختص بهما الطائر الذى يأكل الحبوب ليسهل عليه من خلالهما هضم ما يعسر هضمه. و هما مفقودان فى جوارح الطيور التى تأكل اللحوم لان اللحم سريع الهضم.

و الحب متى ما اجتمع فى الحوصلة يلين من خلال افرازاتها الخاصة و يستعد للهضم فى القانصة.

و قد قيل: ان افرازات القانصة تحلل ما كان فى غاية الصلابة، بل ان قانصة النعامة قابلة لتحليل الحديد.

هذا كله فى القانصة و الحوصلة.

و اما الصيصة فهى شوكة خلف رجل الطائر خارجة عن قدمه، و هى له بمنزلة الابهام للإنسان.

استثناء از حرمت حشرات

همان طور که در درس گذشتیم ذکر کردیم، حشرات حرام هستند. یکی از اقسام حشرات کرمها می باشد که حرام می باشد اما از این حرمت باید کرم میوه را استثناء کرد. یعنی همه حشرات حرام هستند، اما کرم میوه، حرام نیست. برای اثبات این استثناء دو راه وجود دارد:

راه اول: عدم مقتضی برای حرمت کرم میوه: به این معنی که دلیل بر حرمت حشرات، شهرت یا اجماع است و این دو دلیل لبی یعنی غیر لفظی هستند؛ و لفظ یا روایتی از اهل بیت (علیهم السلام) موجود نیست که گفته باشد «الحشرة حرام».^۱ به دلیل نبود لفظ و لبی بودن دلیل، به قدر متیقن آن اکتفا می شود و قدر متیقن از حشرات، حشراتی هستند که داخل میوه تولید نشده باشند. پس کرمهای درون میوه حکم حرمت را ندارند.

راه دوم: وجود مانع برای حرمت حشرات: با مراجعه به سیره متشرعه، در می یابیم که آنها در مقابل کرمهای میوه به عنوان حرام برخورد نکرده بلکه در مقابل آن تسامح کرده اند. پس با این که اجماع (یا شهرت) بر حرمت حشرات هست ولی در مورد کرم میوه مانع هست. پس نمی توان حکم بر حرمت این حشره کرد.

۵. خبائث

چهار موردی که ذکر شد دلیل بر حرمت آنها موجود می باشد. اما عنوان پنجمی نیز به عناوین چهارگانه قبل اضافه کرده اند و آن عنوان خبائث است و با آن حکم به حرمت سوسک، خفاش، و اینگونه حیوانات داده و برای آن به آیه «یحل لهم الطيبات و يحرم عليهم الخبائث» استناد کرده اند. در بررسی این نظر باید بگوئیم اگر خبائث در آیه به چیزهایی که نفس انسان از آن مشمئز می شود و نفرت دارد تفسیر شود این استناد وجیه است، اما اگر احقالت بدهیم که مقصود از خبائث در آیه اعمال سیئه و گناه انسان باشد نمی توان به این آیه تمسک کرد. البته به حرمت حشراتی مانند زنبور، مگس، شپش، شب پره و مانند آنها ادعای اجماع شده است که شاید این اجماع بر حرمت بحد دلیل خبیث بدون آن حشرات باشد. بلکه بعضی از آنها مثل زنبور از جمله مسوخ است.

تطبیق

و ینبغی الالتفات الی ان من مصادیق الحشرات الدّیدان، فهی محرمة علی هذا، الا انه ینبغی ان یستثنی من ذلك الدّیدان المتکونة فی الفاکهة.

نکته قابل توجه اینکه یکی از مصادیق حشرات کرم ها می باشد، بنابراین خوردن آنها حرام است، ولی شایسته است کرمی که در میوه هاست استثنا شود،

و الوجه فی ذلك اما القصور فی المقتضی، باعتبار ان الشهرة او الاجماع دلیل لبی ینبغی الاقتصار فیه علی القدر

المتیقن، و هو غیر ذلك، او لوجود المانع و هو انعقاد سیرة المتشرعة علی التسامح مع دیدان الفاکهة.

دلیل باین استثناء یا عدم مقتضی است؛ به این معنا که دلیل حرمت حشرات، یا شهرت فتوایی است و یا اجماع، که این دو دلیل غیر لفظی بوده و به اصطلاح دلیل لبی می باشند و فاقد دلالت اطلاقی هستند. بنابراین فقط در قدر

^۱ . چون لفظ موجود نیست، اطلاق هم موجود نمی باشد؛ زیرا اطلاق مربوط به لفظ است.

متیقن حجتند که در بحث ما، قدر متیقن غیر کرم میوه است. یا وجود مانع بر سر راه این مقتضی است، که عبارت است از وجود سیره‌ی متشرعه بر مسامحه نسبت به کرم درون میوه‌ها.

هذه عناوين اربعة قد ثبت التحريم فيها. و ربما يضاف اليها خامس، و هو عنوان الخبائث و يحكم بحرمة مثل الخنافس و الخفاش و القمل و غيرها من جهته - حتى مع فرض عدم دخولها تحت احد العناوين السابقة - استنادا الى مثل قوله تعالى: «يُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ»^١.

اینها چهار عنوانی بودند که حرمت آنها ثابت شده. گاهی به این عناوین، عنوان پنجمی اضافه می شود که عبارت است از عنوان «خبائث». به جهت انطباق این عنوان بر سوسک و خفاش شپش و مانند آن، به حرمت آنها حکم می شود، ولو این حیوانات تحت یکی از عناوین سابق نباشند. برای اثبات حرمت این عنوان به قول خداوند تمسک شده که: «طیبات را بر آنان حلال و خبائث را حرام می کند».

و هو وجیه لو کان المراد من الخبائث ما تشتمل منه النفوس و لم یحتمل کون المراد منها الاعمال السيئة. این استدلال نیکو است اگر مقصود از خبائث اموری باشد که مورد تنفر و اشمئزاز مردم باشد و احتمال اینکه مقصود از آن، گناهان باشد داده نشود.

هذا و قد ادعی الاجماع على حرمة مثل الزنا بغير و الذباب و البق و الفراش^٢ و الديدان و ما شاکل ذلك. و لعل النکته کونها من الخبائث، بل ان بعضها هو من المسوخ - على ما قيل - کالزنا بغير.

این مطالب را داشته باش، از سوی دیگر بر حرمت زنبور و مگس و پشه و شب پره و کرم ها و مانند آن ادعای اجماع شده است که شاید وجه حرمت، مصداق خبائث بودن آنها باشد. بلکه بعضی از این موارد مثل زنبورها آن طور که گفته شده از مسوخ هستند.

کرمها	} حرام هستند ← چون از حشرات هستند.	}	مقتضی حرمت ندارد، زیرا دلیل حرمت حشرات غیر لفظی بوده و فاقد اطلاق است،
			شامل این مورد نمی شود.
کرم میوه استثنا است و حرام نیست ← زیرا	}	}	در برابر مقتضی حرمت، مانع دارد، زیرا سیره متشرعه بر تسامح در کرم میوه جاری بوده است.

عناوین تحریم شده
حیوانات

١. نجس العین‌ها

٢. سیاع

٣. مسوخ

٤. حشرات

٥. خبائث ← دلیل

١. آیه یحل لهم الطیبات و یحرم علیهم الخبائث ← اگر مراد از خبائث چیزی باشد که انسان از آن نفرت دارد.

٢. اجماع ← اگر نکته اجماع بر حرمت، خبیث بودن آن حیوانات باشد

١. الاعراف: ١٥٧.

٢. پروانه و شب پره که خود را به نور شمع می زند

۳. پرندگان

همه پرندگان بجز سه دسته از آنها حلال هستند:

دسته اول پرندگانی که دارای چنگال باشند؛ هر پرنده‌ای که چنگال داشته باشد و با چنگال خود صید را بر باید و پاره کند حرام گوشت است.

دسته دوم پرندگانی که هنگام پرواز، صاف نگهداشتن بال بیشتر از بال زدنشان باشد. همه پرندگان برای پرواز بال می‌زنند، اما عده‌ای از پرندگان پس از مقداری بال زن، بال‌هایشان را در هوا صاف نگه می‌دارند. اگر صاف نگهداشتن بال بیش از بال زدن باشد آن پرنده حرام گوشت است.

دسته سوم پرندگانی که سنگدان، چینه دان یا خار پشت پا نداشته باشند این دسته از پرندگان هم حرام گوشت هستند.

سه راه برای شناخت پرندگان حرام گوشت از حلال گوشت ذکر شد، اگر از نحوه بال زدن، پرنده وضع وی تشخیص داده شد دیگر نوبت به نشانه دیگر که بررسی چینه‌دان است نمی‌رسد.

اگر بین علامت دوم که بال زدن می‌باشد با علامت سوم که داشتن چینه دان است تعارض حاصل شود علامت دوم مقدم است؛ یعنی اگر پرنده‌ای صاف نگهداشتن بالش بیشتر از بالش زدنش بود ولی دارای چینه‌دان نیز بود حکم به حرمت آن می‌شود. اگر به وسیله بال زدن نتوان حرمت یا حلیت را تشخیص داد وجود یکی از امور ثلاثه که داشتن چینه دان و سنگدان یا خار پشت پل بود کافی است.

در علامات ذکر شده فرقی بین پرندگان خشکی و آبی وجود ندارد و این قانون کلی است.

در حلیت و حرمت گوشت پرندگانی مانند کلاغ و لک لک اختلاف وجود دارد که باید بررسی شود.

تطبیق

۳- الطیور

پرندگان

یحل کل حیوان طائر الا اذا:

هر حیوان پرنده‌ای حلال گوشت است مگر در سه مورد:

کان سبعا، ای ذا مخلب.

درنده باشد یعنی از چنگال برخوردار باشد.

أو کان صفیفه اکثر من دفیفه^۱.

یا صاف نگاه داشتن بالش بیشتر از بال زدنش باشد.

۱. بیشتر بدانید: صفیف الطائر بسطه لجناحیه حاله طیوانه، كما هو الحال فی جوارح الطیر. و دفیفه تحریکه لجناحیه.

أو لم تكن له قانصة و لا حوصلة و لا صيريق^١.

یا بدون سنگدان و چینه دان و خار در پشت پا باشد.

و الطیر متى ما احرز حال صفيفه حکم بمقتضاه من دون ان تصل النوبة الى ملاحظة القانصة و نحوها و انما يلحظ ذلك في الطیر الذي لا يعرف حال صفيفه. و عليه فعند التعارض بين العلامة الثانية و الثالثة تقدم الثانية.

اگر وضع پرندہ ای از طریق نحوه بال زدنش معلوم شد دیگر نیازی به بررسی وجود سنگدان و چینه دان و خار پشت پا نمی رسد. این علامت ها در مورد پرندہ ای بررسی می شود که کیفیت بال زدنش معلوم نباشد؛ بنابر این در مقام تعارض بین علامت دوم و سوم، علامت دوم مقدم است.

و یکفی عند فقدان العلامة الثانية وجود احد الامور الثلاثة و لا يلزم وجود جميعها.

در صورتی که علامت دوم نبود وجود یکی از امور سه گانه بعدی (سنگدان و ...) کافی است تا حیوان حلال باشد و لازم نیست همه آنها موجود باشد.

و لا فرق في الاحكام المذكورة للطائر بين كونه طير بر او طير ماء . و قد وقعت بعض الطيور الخاصة محلا للخلاف، كالغراب و اللقلق مثلا.

در احکام ذکر شده فرقی بین پرندۀ خشکی و پرندۀ آبی نیست. در برخی از پرندگان نیز مانند کلاغ و لک لک اختلاف شده است.

١. چنگال داشته باشد (درندۀ باشد)

٢. در هنگام پرواز، بیشتر از این که بال بزند، بالش را صاف و ثابت نگهدارد.

٣. سنگدان، چینه دان یا خار در پشت پا نداشته باشد.

حرام گوشت ← پرندۀ ای که یکی از این
علامتها را داشته باشد

پرندگان

حلال گوشت ← غیر موارد فوق

١. با تشخیص از طریق نحوه بال زدن، نوبت به بررسی وجود سنگدان و ... نمی رسد.

٢. در تعارض بین علامت دوم و سوم، علامت دوم مقدم است.

٣. با نبود علامت دوم، وجود یکی از علائم سه گانه یعنی سنگدان و ... کافی است.

هنگام تعارض علامات

Sco2:29:27

١ . القانصة هي للطير بمنزلة المصارين في غيره، و تجتمع فيها الاجسام الصلبة، و يعبر عنها في الفارسية بـ«سنگ دان». و الحوصلة للطير كالمعدة لغيره، و تكون في آخر العنق عادة؛ چینه دان .

و هذان العضوان يختص بهما الطائر الذي يأكل الحبوب ليسهل عليه من خلالهما هضم ما يعسر هضمه. و هما مفقودان في جوارح الطيور التي تأكل اللحوم لان اللحم سريع الهضم.

و الحب متى ما اجتمع في الحوصلة يلين من خلال افرازاتها الخاصة و يستعد للهضم في القانصة.

و قد قيل: ان افرازات القانصة تحلل ما كان في غاية الصلابة، بل ان قانصة النعامة قابلة لتحليل الحديد.

هذا كله في القانصة و الحوصلة.

و اما الصيصة فهي شوكة خلف رجل الطائر خارجة عن قدمه، و هي له بمنزلة الابهام للإنسان.

چکیده

۱. همه حشرات به جز کرم میوه حرام است. دلیل این استثناء عدم وجود مقتضی برای حرمت، یا وجود مانع در برابر دلیل حرمت است.
۲. شهرت و اجماع دلیل لبی بوده و فاقد اطلاق می باشند بنابراین در این دو دلیل بمقدر متیقن اکتفا می شود. قدر متیقن از اجماع و شهرت در مورد حشرات، حرمت غیر کرم میوه است (عدم مقتضی).
۳. اگر هم دلالت دلیل بر حرمت کرم ها را بپذیریم، در مورد کرم میوه، سیره متشرعه بر تسامح جاری بوده است (یعنی با کرم میوه معامله غیر حرام کرده اند) پس نمی توان حکم به حرمت کرد (مانع).
۴. عنوان پنجم که به حیوانات حرام گوشت اضافه شده است «خبائث» است.
۵. دلیل حرمت خبائث آیه «و یحرم علیهم الخبائث» است، بنابراین این که مراد از خبائث تحریم شده در آیه، همین خبائث باشد نه اعمال بد.
۶. بعضی از حیوانات مثل زنبور، مگس، بشه، شب پره و کرمها، اجماع بر حرمتشان واقع شده، که شاید نکته اش تطبیق عنوان خبائث بر آنها باشد.
۷. همه پرندگان به جز سه دسته حلال گوشت هستند:
الف) پرندگان دارای چنگال
ب) پرندگانی که هنگام پرواز صاف نگهداشتن بالشان بیشتر از بال زدن است.
ج) پرندگانی که سنگدان، چینه دان یا خار در پشت پا نداشته باشند.
۸. در تعارض بین علامت دوم یعنی نحوه پرواز و سوم یعنی وجود سنگدان و ... علامت دوم مقدم است، یعنی اگر پرنده ای در حین پرواز بالهایش را بیشتر صاف نگاه می دارد، حکم به حرمتش می کنیم، بدون ملاحظه وجود یا عدم وجود سنگدان و ...
۹. با نبود علامت دوم داشتن یکی از اعضای سه گانه که در علامت سوم ذکر شد کافی است. تا حکم به حرمت پرنده بکنیم.
۱۰. در حرمت بعضی از طیور مثل کلاغ و لک لک اختلاف وجود دارد.